

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
"זה יוסף שהיה אב בחכמה" (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת חיי שרה תשפ"ה • שנה ד' - גליון מאתיים • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

גליוני הש"ס
בבא בתרא טז:

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בְּיָמָיו וְד' בְּרָךְ אֶת אַבְרָהָם כָּכָל (כד, א).

הטעם שברכת 'בכל' נדרשת על בת ומתי נולדה 'בכל'

בבבא בתרא (טז): 'וד' ברך את אברהם בכל, מאי בכל וכו', רבי יהודה אומר שהיתה לו בת.

יש לומר על פי המשנה מעשר שני (פ"ה מ"ג), 'וּבְרָךְ אֶת עַמְךָ' (דברים כו, טו) - בבנים ובנות. אלמא דאף על גב דכתיב בקרא 'וברך' סתם, דרשינן ליה אבנים ובנות, ומוכח דברכה סתם היינו בן ובת. ועל כן אברהם שכבר היה לו בנים - יצחק וישמעאל - לכך דרשינן ליה אַבְתָּ.

ועיין שו"ת הרשב"א (ח"ג סימן שמ ד"ה ומה) דכתב השואל שם וז"ל: ובת היתה לו לאברהם ו'בכל' שמה (בבא בתרא שם), ונולדה קודם יצחק, עכ"ל. ולא ידעתי מנא ליה. ועיין תוספות בבא בתרא (קמא. ד"ה בת) א.

בית האוצר
מערכת א כלל א

וְאִם לֹא תֵאבְדָה הָאִשָּׁה לְלֶכֶת אַחֲרַיָּךְ וְנִקְיָתָ מִשְׁבַּעְתִּי זֹאת (כד, ח).

ביאורים בהוה אמינא שיקח את רבקה בעל כרחא

עיין קידושין (סא): 'אם לא תאבה האשה למה לי, איצטריך, סלקא דעתך אמינא היכא דניחא להו לדידהו ולא ניחא לה לדידה - ניייתה בעל כרחא, קא משמע לן.'

וצריך עיון קצת, דמאי הוה אמינא דנייתה על כרחא, הא אין אשה מתקדשת אלא מדעתה (קידושין ב:). ואי די שרית לאב לקדשה על כרחא, הא זה נלמד רק מ'אית בתי נתי' איש זהו' (דברים כב, טו) וכמבואר בכתובות (מו:), וכל התורה - לישראל גינתה ולא לעובדי כוכבים (סנהדרין טו), ופשוט דאין לבן נח כח להשיא את בתו בעל כרחא.

(א) שכתבו: 'ואם תאמר, ולמה לא השיאה ליצחק - למאן דאמר בסנהדרין (נח): דבן נח מותר באחותו. ויש לומר, דשמי קטנה היתה, ולא רצה עדיין להשיאה ליצחק. אי נמי, מהגר היתה לו ולא משרה, ולכן לא רצה להשיאה ליצחק', ומהתירוץ הראשון מוכח שיצחק נולד קודם הבת.

(ב) ראה שם תחלת הכלל: 'הנה נא, בענין אם האבות יצאו מכלל בני נח, כבר האריכו בו הראשונים ז"ל (ראה רש"י עבודה זרה ג. ד"ה נמורה; רמב"ן פרשת אמור כו, י"ד והצירפתים; פרשת דרכים דרוש א)'. והאריך בזה בהמשך הכלל.

(ג) המשך לשונו: 'עיין דוגמת זה בכתובות (שם), דאפילו אי גר קטן אין מטבילין אותו על דעת בית דין, עם כל זה בגר שנתגיירו בניו ובנותיו

נאמר דהיה יכול לקחתה על כרחא משום דבבני נח ליכא גזירת הכתוב ד'ויצאה והיתה' דמשמע מדעתה, או נאמר דהכוונה לתלוה וקדיש - מפאת דבבני נח ליכא 'אפקעינהו', קשיא, דהא האבות קיימו התורה עד שלא ניתנה.

והנה, אם נאמר דהכוונה אתלוה וקדיש, יש לומר דשפיר הוצרך להתנות ד'אם לא תאבה האשה ונקית משבוועתי זאת', דכיון דמן התורה הוי קידושין, לכן שפיר הוה אמינא דחלה שבועה עליה. ומה שאין כן אם נאמר דהטעם מפאת דבבני נח מהני נישואין על כרחא, צריך לומר דלהקל לא יצאו האבות מכלל בני נח, ועל כן שפיר היתה השבועה חלה לפי דין הבני נח, ושפיר הוצרך להתנות.

כוונת אברהם רק שביאנה לביתו בעל כרחא ועוד נראה, דכוונת אברהם לא היתה כלל שיקדשנה על כרחא, רק הכוונה שיקחנה מבית אביה על כרחא וביאנה לביתו, ואז כאשר תראה את צדקתו של יצחק וקדושתו, אז ממילא תתרוצה להיות לאיש קדוש כזה לאשה, ויקדשנה אז מדעתה, ובאתי רק להעיר.

בית האוצר
מערכת א כלל א

וְיֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב וּבְגָדִים וְיִתֵּן לְרַבְקָה (כד, ג).

קידושין על ידי שליח בן נח ועבד

עיין תוספות כתובות (ז: ד"ה שנאמר) דמוכח, דאליעזר קידש את רבקה בשליחות יצחק, ואם כן ההכרח דהוי הקידושין בכסף או בשטר¹, ומן הכתובים (כאן) נראה דהוי קידושי כסף¹.

ואולם אתוספות כתובות הנ"ל קשה, דהא אין שליחות לבני נח (בבא מציעא עא:). ואפילו לדעת האומר (שו"ת משאת בנימין סימן צו ד"ה הנה) דבן נח לבן נח יש שליחות, או שנאמר דהאבות יצאו מכלל בני נח, עם כל זה תיקשי, שהרי אליעזר עבד היה, ועבד אינו נעשה שליח לקדש, לפי שאינו בתורת קידושין, עיין גיטין (כג:)¹.

ביאה לבד, ולא קידושי כסף ושטר, ועל זה הביא שמהתוספות מוכח דהוי הקידושין בכסף או בשטר ולא בביתא.

(ו) ראה חזקוני כאן: 'דהללו לשם קידושין נתנו, והראשונים (גם זהב וצמידים - פסוק כב) לשם מתנה ושידוכים, דמסבלי והדר מקדשי' (קידושין ב:).'

(ז) וראה פנים יפות בפרשתנו ד"ה ויאמר אברהם, שתיריך: 'דדוקא איש אחר אין נעשה שליח, אבל עבדו של המקדש עצמו שאני, ויכול לקדש על ידי עבדו, לא מתורת שליחות, אלא משום דהוי כגופו, והוא הדין לעבדו של אברהם דהוי כאברהם עצמו ולא כשליח, ובה מובן מה שהקדים אליעזר (פסוק לו) 'עבד אברהם אנכי', מפני דהוי עבד כגופו של אברהם...'. וראה עוד פרדס יוסף פסוק י.

בנוגע לנישואי יצחק היה דינה כישראל והנה, לדעת האומר דהאבות יצאו מכלל בני נח¹, יש לומר דבכל מה שנוגע לנישואי יצחק, היה דינו דין ישראל, ושפיר היה גם בן נח דאז יכול להשיא את בתו בעל כרחא ליצחק.

בן נח משיא בתו בעל כרחא ועוד יש לומר, דיש גם לבן נח כח להשיא בתו קטנה על כרחא, כיון דאין לקטן דעת, ועל כן גם מחאתו לא חשובה מחאה (כתובות יא:; ראה תוספות ישנים שם), ואמרינן דמסתמא כשיגדיל יהיה ניחא לה במאי דעבד אבוה¹. והא דבעינן קרא בישראל שיהיה כח לאב לקדש בתו קטנה, הוא רק לעניין שגם כשתגדיל לא תוכל למחות.

ועיין תוספות קידושין (ה. ד"ה שכן ישנן) דכתבו, דמה שאב מקדש בתו קטנה בעל כרחא, לא חשיב כלל על כרחא, דאמרינן דאם היתה בת דעת - מסתמא היתה מתרצית, עיין שם.

'מדעתה' לא נאמר לבני נח והנה נזכרתי עוד דברי רש"י יבמות (יט: ד"ה קידושין), דאהא דאמר התם 'מה קידושין מדעתה אף מאמר מדעתה', כתב ז"ל, וז"ל: 'והלכה והיתה לאיש אחר' (דברים כד, ב) - מדעתה משמע, עכ"ל. ומוכח דמה דאין אשה מתקדשת בעל כרחא אינו סברא חיצונית, רק גזירת הכתוב בקרא ד'ויצאה והיתה' (שם), ואם כן כיון דכל התורה לישראל ניתנה ולא לעכו"ם, שוב יש לומר דבבני נח שפיר יש נישואין בעל כרחא של האשה¹.

כוונת אברהם לתלוה וקדיש ועיין בבא בתרא (מז:), דתלוה וזבין - חשוב ברצון, משום דאגב אונסיה דזוזי גמר ומקנה, וגם תלוה וקדיש היה מועיל, אי לאו משום דאפקעינהו כו' וכמבואר שם (מח:), ואם כן בבני נח דליכא אפקעינהו כו', אם כן יש לומר שהיה כוונתו אתלוה וקדיש.

ואולם, גם בכל זה לא הונח, דהרי האבות קיימו התורה עד שלא ניתנה - ואפילו מילי דרבנן (יומא כח:), ואם כן מאי סלקא דעתך אמינא שיקח אותה בעל כרחא. ובשלאמא אי נימא דמה שנוגע לנישואי יצחק לא היה להם דין בני נח והיה אביה יכול להשיאה, ניחא, ומה שאין כן אם לא נאמר כן, רק

קטנים עמו, אמרינן דמסתמא ניחא להו במאי דעבד אבוהו¹.

(ד) המשך לשונו: 'וצריך עיון קצת, דהא קידושין ונישואין הוי קנין כשאר קנינים, שקונה את האשה לעניני האישות (ראה קידושין ב:), וגם בבני נח קונה אותה לשתחשב אשתו, ואם בא עליה בן נח אחר - נהרג עליה (ראה סנהדרין נח:), ואם כן מדוע יועיל מסברא בעל כרחא, והרי לא מצינו קנין בעל כרחא, ולא מצינו כלל בקנין גזירת הכתוב שלא יועיל בעל כרחו, ורק סברא פשוטה היא, וכמובן'. ראה צינים לתורה כלל לט פיסקא פח-צא, ביאור הסברא הפשוטה שאין האשה נקנית בעל כרחא.

(ה) דברי רבינו אלה הם המשך למה שהכריח שם, לפי נוסחת הילקוט שמעוני בפרשת וירא רמז פט, דהיה האבות קידושי

וַיָּבֵא אֲבֹרְהָם לְסֵפֶד לְשָׁרָה וּלְבִנְתָּהּ (כג, ב)

עניני הספד

במשנת רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זיע"א

~ מתוך: בית האוצר, גליזני הש"ס ~

ביאור הראיה שהספד כבוד המתים

בסנהדרין (מז), רבי נתן אומר, סימן יפה למת - שנפרעין ממנו לאחר מיתה, מת שלא נספד ולא נקבר, או שחיה גורתו, או שהיו גשמים מזלפין על מטתו, זהו סימן יפה למת. שמע מינה יקרא דשכבי היא (ההספד), שמע מינה.

בשאלות בפרשתנו (שאילתא יד), איתא לפני תיבות "שמע מינה", וז"ל: מאי לא נספד ולא נקבר, אילימא דלא נספד ולא נקבר כלל, הא ברשעים גמורים הוא, דכתיב (ירמיה ה, ב) 'לא יספרו ולא יקברו וגו'. אלא לא נספד בכבוד ולא נקבר בכבוד עד שנתבזה, אלמא הספידא יקרא דשכבי הוא, עכ"ל.

נראה כוונתו, דבשלמא אם היה אפשר לפרש לא נספד ולא נקבר כלל, לא היה ראיה להספידא יקרא דשכבי, דיש לומר דהוא יקרא דחיי, ומכל מקום נחשב פרעון למת במה שנהגו בו מנהג רשעים - דכתיב בהו 'לא יספרו וגו'. אלא דבאמת הא אי אפשר לפרש כן, דאם כן מדוע הוא סימן יפה באמת אם נעשה בו מנהג רשעים, ועל כרחך הכוונה דלא נספד לפי כבודו, ואם כן שוב ראיה להספידא יקרא דשכבי, מדנחשב פרעון למת מה שלא נספד.

ועיין שם בשאלות, דאהך דסימן יפה כתב: למימרא דדינא זוטא הוא גביה, ובהכי סגי ליה לאיתפרועי מיניה, עכ"ל. וכונתו כנ"ל, דאילו היה דינא רבא ועונש גדול - לא היה נחשב סימן יפה. וכל זה מן ההוכחה דהאי 'לא נספד' כו' היינו שלא נספד בכבוד, דאי לגמרי - הרי הוא דינא רבא ועונש גדול שנעשה בו מנהג רשעים, ואמאי חשיב סימן יפה וכנ"ל, עיין שם בשאלות והבן כי כן כוונתו ברור לענ"ד.

ומה שכתב השאלות ובהכי סגי ליה לאתפרועי מיניה, נראה כוונתו, דסימן הוא שהיו עוונותיו של מת מועטים, וכדאיים להתכפר בעונש קל כזה, שאילו לא היה מתכפר בזה לא היה נענש בזה, רק היה ענשו שמור לגיהנם ושאר עונשין שיש לנפש, ומדנענש בזה - לכן סימן יפה הוא לו שהיה צדיק ועוונותיו מועטים וכדאיים להתכפר בעונש קל כזה, וק"ל.

כפרה למת כשלא נספד

אין כפרה למתים - לשון הגמרא זבחים (ט), לענין שאין מת מתכפר על ידי קרבן שמביא עליו אדם חי.

וצריך לומר, דזהו רק בכפרת קרבן, אבל עצם ענין כפרה שייך שפיר גם במת על ידי חי, וכמבואר בקידושין (לא): דתוך י"ב חודש לאחר פטירת אביו, אומר 'הריני כפרת משכבו'. ועיין עוד סוכה (כ), אמר ריש לקיש, הריני כפרת רבי

ימי הספד ארבעים הם

בספר מגיד מישרים להבית יוסף פרשת מטות ומסעי (ד"ה עוד) וז"ל: ובתר הכי כתיב 'מסעי' (במדבר לג, א), ואינון (רצה לומר, המסעות, הם) לקבל ארבעים דינין דנחמא נפשא כד אתי מהאי עלמא להאי עלמא, שכנגד ארבעים יום של יצירת הוולד (בכורות כא), וכנגדם כד נפטר מהאי עלמא - שלשה לבכי, שבעה להספד, שלשים לתגלחת (מועד קטן כז), דצירופא דכלהו - ארבעים. ואוף דשלשה ושבעה מכלל שלשים, מכל מקום חושבן ארבעים עולה, עכ"ל.

ההכוונה, דהשלשה והשבעה יש להם שני עניינים: א) יש להם ענין המשתווה בכל השלשים, ובו הם מכלל השלשים, ואסור בהם התגלחת כמו בכל השלשים. ב) יש להם ענין מיוחד שאיננו בשאר ימי השלשים, ומחמתו הם ימי הספד, מה שאין כן שאר הימים. וכן השלשה יש להם עוד ענין מיוחד, אשר מחמתו הם גם ימי בכי, מה שאין כן השאר. ועל כן נמנים השלשה והשבעה בכפילות - מפאת היותם מכלל השלשים, ומפאת הענין המיוחד אשר להם שאיננו לכלל השלשים, ונמנים משום הכי ביחד ארבעים.

ביאור 'לאפוקי מירושין'

בסנהדרין (מז), איבעיא להו, הספידא יקרא דחיי הוי, או יקרא דשכבי הוי, למאי נפקא מינה וכו', אי נמי לאפוקי מירושין. וברש"י: לאפוקי מירושין - על כרחן שכר הספדנין, אי יקרא דשכבי, כי אמר לא תספדוהו - צייתנין ליה, ואי לא אמר, ואמרי יורשין לא ניחא לן - כפינן להו. ואי יקרא דחיי הוא - לדידיה לא צייתנין, לירושין צייתנין, עכ"ל.

בשאלות בפרשתנו (שאילתא יד) איתא בזה הלשון: אי נמי, מישקל מן יתמי ומיעבד אוזינקא (פירוש, הוצאה) להספידא, אי אמרת יקרא דשכבי הוא - שקלינא, אלא אי אמרת יקרא דחיי הוא, יתמי לאו בני יקרא נינהו, למישקל מינהו למיעבד להו יקרא, עכ"ל.

נראה דלא מפרש כפירוש רש"י, רק מפרש דנפקא מינה לאפוקי מירושין, אם הניח יתומים קטנים, דאי יקרא דחיי - לא מפקינן, דקטנים לאו בני יקרא נינהו, כדאמרין במגילה (כד), קטן בר כבוד הוא, פירוש, בתמיה, עיין שם.

ומה שכתב השאלות דיתמי לאו בני יקרא נינהו, כוונתו ליתומים קטנים, וכמובן. והוא כהך דבבא בתרא (קעד), יתמי לאו בני מיעבד מצוה נינהו, דקאי איתומים קטנים. וכן בבבא מציעא (כב), יתמי לאו בני מחילה נינהו, וכהנה רבות דיתומים קטנים נקראים סתם 'יתמי' (ראה כתובות קג; בבא מציעא ע), כן נראה לענ"ד כוונת השאלות, והוא פשוט.

חייא ובניו, עיין שם ברש"י (ד"ה הריני) דפירש, דלאחר פטירתם אמר כן.

ועיין עוד סנהדרין (מז), איבעיא להו, קבורה משום בזיונא או משום כפרה. וברש"י (ד"ה או): כי היכי דתיהוי ליה כפרה בהטמנה זו, שמורדין ומשפילין אותו בתחתיות. ועיין עוד ברש"י שם במשנה, ולא היו מתאבלין עליהן (על הרוגי בית דין), כדי שיהא בזיונן כפרה להן. ועיין עוד שם (מז), סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה, מת לא נספד ולא נקבר כו' זהו סימן יפה למת. וברש"י: סימן יפה כו', דיש לו כפרה בכך.

איסור הספד שלושים יום קודם יום טוב

במועד קטן (ח-ט), ולא יספידו קודם לרגל שלשים יום, מאי שנא שלשים יום וכו', ושמואל אמר, לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום.

בברכות (נח): איתא, אין המת משתכח מן הלב י"ב חודש. וצריך עיון קצת, דאמאי לא אמר גם כאן כן, דטעמא דמתניתין משום הכי, והא דתנן שלשים יום, היינו משום דקודם שלשים לא איכפת לן אי על ידי ההספד יהיה גרעון בעתיד בשמחת יום טוב, דאכתי אין חיוב יום טוב עליו, רק תוך שלשים ליום טוב דכבר חל חיוב יום טוב עליו, כההיא דשואלין דורשין כו' (פסחים ו), על כן אסור להספיד, מפאת שעל ידי זה יהיה גרעון בשמחת יום טוב הבא, וצריך עיון קצת.

מניעת הספד בשבת בגלל פורים

במגילה (ג), פורים שחל להיות בערב שבת וכו', ושמואל אמר מאחרין (פרשת זכור) וכו', כיון דאיכא מוקפין דעבדי בחמיסר, עשיה זוכירה בהדי הדדי קא אתיין.

עיין שו"ת **תשב"ץ** (ח"ג סימן רחצ ד"ה ועוד) מה שכתב שם: דאפילו אי משום שבת נמי אסור בהספד ותענית, מכל מקום כיון שמשום פורים נמי מיתסר, עשיה זוכירה בהדי הדדי אתיין, עכ"ל.

ויש לפקפק בזה, דכיון דכל השבתות נמי אסורין בהספד ותענית, ממילא אין ניכר כלל מניעת ההספד והתענית משום פורים, ולגבי פורים הא כל עניינו פרסומי ניסא (ראה מגילה ג), ובעינן דבר הניכר, ואי לאו הכי לא הואי פרסום.

הספד בפסח שני

פסחים (צה): רבי יהודה אומר, מניין לפסח שני שאין טעון לינה כו'.

בתוספתא (שם פ"ח ה"ה) איתא, רבי יהודה אומר, אין השני טעון לינה, אלא כיצד הוא עושה, נכנס ושוחט את פסחו בעזרה, ויוצא ומספיד את אביו בבית פאגי.

ונראה, דהא דלא אמר סתמא דמותר לצאת, משום דבא להשמיענו גם כן דמותר בהספד באותו יום, ולא חשוב יום טוב.

וצריך עיון קצת מתוספות חגיגה (יז: ד"ה אלא), דיום הקרבת קרבן חשוב יום טוב, ואסור בהספד ותענית, עיין שם.

קדימת תלמיד חכם בסחורה

ראוי להדר ולקנות מסוחר תלמיד חכם גם במקום טרדה וריחוק מקום ✦ ממזר תלמיד חכם קודם לכל אדם גם בסחורה וגם אם יש לו למזון ✦ האם לא היה באברהם אבינו דינא דבר מצרא משום שהוא תלמיד חכם וקודם לכל אדם ✦ החיוב לקנות אצל תלמיד חכם גם אם הוא מוכר ביוקר עד שתות

”ונראה דאם התלמיד חכם סוחר, יש חיוב גם כן לקנות ממנו סחורתו ולתת לו ריוח שתות”, אף שמוציאין לקנות אצל אחרים בפחות.”

ומזכיר רבינו את דברי הגמרא בבבא מציעא (מ:): “באתריה דרב יהודה רמו ארבעים ותמני כוזי בדנא (מדה קטנה היתה במקומו שארבעים ושמונה ממלאין את החבית, רש”י), אזיל דנא בשיתא זוזי (בששה זוזים היתה נמכרת ביחד בימות הבציר), פריס רב יהודה שיתא שיתא בזוזא (נעשה רב יהודה חנווני והיה מוכרן שש כוזי בזוז), דל תלתין ושיתא בשיתא (כוזי בשיתא זוזי שקנאה) פשו ליה תריסר, דל תמניא שתותי (של מ”ח שדרך הוא לחסר בבליעת הקנקן) פשו להו ארבעה. והאמר שמואל המשתכר אל ישתכר יותר על שתות (הא שתות ישתכר, ולמה לא ישתכר רב יהודה עד שתות). איכא גולפי ושמריא (משתכר הוא הקנקן והשמרים שלקח הכל בששה זוז), אי הכי נפיש ליה טפי משתות, איכא טרחיה ודמי ברזנייתא (שנותן דמים לחנווני למוכרן ומוציאן ומכריו עליו בחוצות). ובתוספות (מ: ד”ה אל ישתכר) כתבו: “ומסתמא רב יהודה היה מוצא שיתנו לו יותר, ולמה הניח מלהרויח עד שתות.”

ומבאר רבינו: “ומה זה המסתמא, דיילא אחרים היו מוכרין בכך, ולא היו משתכרין יותר אף דרשאין להשתכר שתות, כמו שמצוי היום קאנקערענציע (=תחרות) אצל המוכרים, שמוכרים בריוח מועט ולפעמים גם בהפסד, ועל כן ממילא הוצרך רב יהודה גם כן למכור בכך, דאם לא כן לא היו לוקחין אצלו רק אצל אחרים.”

”ועל כרחך דאפילו אם היו אחרין מוכרין בכך, מכל מקום היה חיוב לקנות אצל רב יהודה, ולתת לו ריוח עד שתות דרשאין להשתכר מדינא. וזה שכתבו התוספות ’ומסתמא רב יהודה היה מוצא כו’, כיון שהחיוב כך לקנות אצלו ביוקר כנ”ל.”

”ועיין עוד זכות תלמיד חכם במסחר, בבבא בתרא (כב:). אי צורבא מרבנן הוא נקיט ליה שוקא (הכרו שלא ימכרו איש בעיר גורגרות אלא הוא, רש”י), היינו שלא ימכרו אחרים סחורתם עד שימכור הוא.”

תורה גרידא, אלא שחשש מלקפח פרנסת שאר בעלי החנויות שהיו בעירו, כשכולם יבחרו לקנות את כל צרכיהם דוקא אצל היחפץ חיים¹, כדי לזכות להבטחת חז”ל (סנהדרין ט:): “כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם, ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם, ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו.”

ומצינו מקור לענין זה בפרשתנו, בספר ’צפנת פענח’ (דרוש ראשון ד”ה וראית), וזו לשונו הזהב של **המהרי”ט ז”ל:** “וראיתי להחכם השלם, עמית בתורה ובמצוות, **כמהר”ר טוביה הלוי נר”י**, שכתב בספרו ששמע מי שפירש הכתובים² לענין דינא דבר מצרא וְהִנְאָהוּ. אך תחת שלש רְגָז, חדא שזו תקנת חכמים היא, ואיך ידעו הם דקדוקי סופרים. ועוד, לא היו צריכין לזה, **דאברהם אבינו תלמיד חכם היה, ותלמיד חכם ועם הארץ תלמיד חכם קודם**”³. ועוד, דלדבר קבורה אין שם דינא דבר מצרא.”

אך המהרי”ט חולק עליו בשלשם וכותב: “ועם שהוא אֶהוּבֵנו, האמת יותר אהובה אצלנו, כי מה שאמר ’ועשית הישר והטוב’ (דברים ו, יח; עיין בבא מציעא קח:), ובני נח נצטוו על הדינין (סנהדרין נו:), ועל עשיית הישר והטוב. ומה שאמר דתלמיד חכם ועם הארץ תלמיד חכם קודם, זהו כששניהם באים לקנות, אבל בן המצר מוציא מיד תלמיד חכם. ומה שכתב לענין קבורה אין שם דין דבר מצרא, לא כמו שהוא סבור...”⁴, עיין שם⁵.

רבינו הגה”ק רבי יוסף ענגיל זי”ע כותב בגליוני **הש”ס** (פסחים נג: ד”ה כל המטיל), שיש חיוב להעדיף לקנות מסחורתו של תלמיד חכם, וזו לשונו:

”כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים, זוכה ויושב בישיבה של מעלה. עיין רי”ף כאן, דהביא גמרא דפרק בתרא דכתובות (קיא:), כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה.”

פעם הגיע אל הגאון הצדיק **בעל ’התעוררות תשובה’ מערלוי זצ”ל** יהודי פשוט, וסיפר לו שאביו למד בנעוריו אצל הגה”ק **בעל ’כתב סופר’ זצ”ל**, ושאל את הרב מערלוי האם זוכר הוא את אביו בעת שלמד בישיבת בפרעשבורג. ענה לו הרב: “בודאי אני זוכרו, וכשעמדתי להשיא את אחת מבנותי, קנינו אצלו את כל צרכי הנדוניה...”. ענה האיש: “אכן, אצל אבי אפשר להשיג סחורה טובה...”.

ענה לו רבה של ערלוי זצ”ל: “וכי חושב אתה שרק בגלל טיב הסחורה טרחתי לקנות דוקא אצל אביך, המתגורר רחוק מכאן?! האם לא יכולתי להשיג סחורה דומה בבודאפעשט הקרובה לערלוי יותר מעיר מגורי אביך. **אלא כיון שאביך הוא תלמיד חכם, רציתי להנות תלמיד חכם מממוני ולכן טרחתי וקניתי הכל אצלו, על אף ריחוק המקום**”⁶.

ידועים דבריו של הגאון הצדיק **בעל ’חפץ חיים’ זצ”ל** בספרו **’אהבת חסד’**: (פרק ו הלכה א:): “אם באו לפנינו אנשים הרבה ללוות, בין שהם עשירים או עניים, ואינו יכול להלוות לכולם - מקדים הכהן ללוי, והלוי לישראל, והישראל לממזר. במה דברים אמורים, בזמן שהם שוים בחכמה, **אבל אם היה ממזר תלמיד חכם, הוא קודם לכולם** (הוריות יג:). **ואפילו חכם צריך המעות לכסות, ועם הארץ למזון - החכם קודם**. ואשת חבר הרי היא כחבר (שבועות ל:). **וכל הגדול בחכמה קודם לחברו**”⁷. ושוב כתב שם (הלכה יד:): “כל דיני הקדימה הנאמר למעלה, הוא לאו דוקא על הלוואה ושאלת כלים - דהוא גם כן כעין הלוואה, **דהוא הדין על איזה שום טובה אחרת, דהיינו לשכור אחד להרוויח וכיוצא בזה**”⁸.

ומעניין לציין מה שמסופר על **ה’חפץ חיים’ זצ”ל**, שבימיו הראשונים כשהיה מתפרנס מחנות, נהג בכל יום ויום לאחר שכבר הרוויח כדי מחייתו לאותו היום, לסגור את החנות מיד. ויש מי שלמד מכך⁹, שנהג כן לא רק מצד ביטול

(א) מובא בגליון **’שבת קודש’** (פרשת שמני תשע”ו) בשם כ”ק **גאב”ד ערלוי זצ”ל**.

(ב) ספר **’ויברך דוד’** (תלמוד תורה, סימן לו עמוד קסה).

(ג) כמו שנפסק **ברמב”ם** (הלכות תלמוד תורה פרק ו הלכה ז), **ובשולחן ערוך** (יורה דעה סימן רמג סעיף ז): “תלמיד חכם שיש לו סחורה למכור, לא היו מניחין לשום אדם למכור מאותה סחורה עד שימכור הוא תחלה את שלו, ודוקא דליכא עובדי כוכבים דמוזני...”. ומקור הדבר במסכת בבא בתרא (כב:), המוזכר להלן בדברי רבינו.

צבי וילנסקי שליט”א שהמציא לדינו פנינו זו.
(ו) וכן פסק **הגר”ח קניבסקי זצ”ל** (ראה ’בתיבות ההלכה’ קובץ מט, עמוד 664).

ואולי משום שפחות משתות נחשב להפסד מועט ויש עליו מחילה, כמו שכתב בשו”ת **’נחלת שבעה’** (סימן נה) לענין הפסד מרובה בטריפות: “שהרי בפחות משתות הוי מחילה, שמע מינה שאין מקפידים על הפסד זה שהוא פחות משתות הקרן, ולא יחשב להפסד כלל, אפילו להפסד מועט, משום דלא קפדי אינשי בהכי...”.

(ד) ב’צפנת פענח’ לא פירש יותר מזה, אולם בהמשך דבריו מביא ממורו רבי **שלמה סאגני ז”ל** (אשר למד אצלו יחד עם רעו רבי טוביה הלוי הנ”ל), שפירש אף הוא את הפסוקים לענין דינא דבר מצרא, בספרו **’חן טוב’**.

(ה) ראה **גליוני הש”ס** (עירובין נד: ד”ה ונראה), מה שכתב רבינו: “דכמו דלאשה לית ביה משום דינא דבר מצרא, משום דלאו דרכה למיהדר, משום כל כבודה בת מלך פנימה... הכי נמי לתלמיד חכם דמדמינן ליה לאשה בעניין זה, כש”ס יומא הנ”ל (עא:), גם כן לית ביה משום דינא דבר מצרא”
(ה) תשואות חן לדידנו החשוב מחשובי המערכת הרה”ג ר’

הלכה שנמסרה כך שיוכלו חכמים לבטל
נמסרה שיהיה תלוי במנהג מקומות

עיינ ירושלמי שבת (פ"א ה"ד), וז"ל: חמש חטאות מתות, רצו בית דין לבטל - מבטלין, עכ"ל.

ובגליון הש"ס שם להגאון מלבוז ז"ל, תמה על זה, דמפורסם בכוליה הש"ס (בכורות טז; תמורה יח). דחמש חטאות המתות הלכה למשה מסיני היא, ואיך יבטלו בית דין אם ירצו, והיא פליאה עצומה.

ובאמת נראה פשוט, שבעל המאמר דירושלמי הנ"ל קיבל כך, דהלכה זאת דחטאות המתות כך נמסרה, שאם ירצו בית דין לבטל - יוכלו לבטל, כי נמצא כזה ממש בירושלמי שביעית (פ"א ה"ה) ובירושלמי סוכה (פ"ד ה"א), וז"ל: ועכשיו למה הם חורשין בזקנות, אמר לו, בשעה שניתנה הלכה כך ניתנה, שאם ירצו לחרוש - יחרשו. **ובקרוב עדה** שם: לכך ניתנה הלכה, שאם יראו בית דין שיש צורך לבטלו - שמותרין לבטל, עכ"ל.

ובש"ס יידן מועד קטן (ג): מבוארת גם כן קושית הירושלמי שביעית וסוכה הנ"ל, וז"ל הגמרא: רבן גמליאל ובית דינו - היכי מצי מבטלי תקנתא דבית שמאי ובית הלל, והתנן (עדות פ"א מ"ה) אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן כו'. אימר, כך התנו ביניהם, כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל, ופריך, דידהו הוא, הלכה למשה מסיני היא כו', עכ"ל הגמרא.

ואולם הירושלמי הנ"ל סבירא ליה, דגם בהלכה למשה מסיני שייך לומר דנמסרה שאם ירצו לבטל יבטלו. ואם כן על כל פנים הך דירושלמי לענין חטאות המתות, שפיר גם כן יש לפרש כן, וזה פשוט.

ועיין עוד בבא בתרא (קמה), המארס את האשה, בתולה - גובה מאתים, ואלמנה - מנה. מקום שנהגו להחזיר קידושין (עיינ שם דמפרש לה אי קאי אמתה היא או אמת הוא לפני הנשואין) - מחזירין, מקום שנהגו שלא להחזיר קידושין - אין מחזירין. רבי יהודה הנשיא אומר, באמת אמרו, מקום שנהגו להחזיר - מחזירין, מקום שנהגו שלא להחזיר - אין מחזירין כו'.

ואם כן, לפי מאי דקיימא לן (שבת צב): דכל 'באמת אמרו' היא הלכה למשה מסיני, אם כן על כרחך הכוונה כאן, דכך נמסרה הלכה - שיהיה הדין תלוי במנהג המקומות כפי מה שינהגו. ואם כן שפיר יתכן דוגמתו שתומסר הלכה שיהיה הדין תלוי ברצון בית דין - דעדיף ממנהג בני אדם סתם, והרי זה דומה לגמרי להך דירושלמי וכמובן, ובאתי רק להעיר.

הטעם שמתנת שכיב מרע רק באמירה

בגמרא (קמז), אמר רב נחמן, מתנת שכיב מרע מדרבנן בעלמא היא, שמא יטרף דעתו עליו. ועיין פירוש רשב"ם כאן: מתנת שכיב מרע - שקונה באמירה בעלמא, אינה מן התורה וכו', אלא מדרבנן בעלמא קונה, גזירה שמא עד שיבאו

עדים לקנות, תטרף דעתו של חולה קודם שיבאו, ולא יוכל להקנות, ונמצאת צוואתו בטלה וכו'. ולישנא אחרינא מפרשין, ונראה בעיני, דלהכי תקון רבנן שיקנו דבריו באמירה, שאם אין דבריו נקנין, חיישינן שמא תטרף דעתו בחליו מתוך צער, שהוא יודע שלא יקיימו בניו צוואתו, ע"כ.

ועיין לשון **השאלות** פרשת ויחי (שאלתא לג): וחיישינן שלא יטרף דעתו עליו, דילמא עד דלא משיך ומחזיק (המקבל מתנה) - מיטרפא דעתיה (דשכיב מרע), וכד אתי לאחזוקי בהנהו נכסי, אישתכח דבלא דעתיה דשכיב מרע משיך או מחזיק להון, ואמרינן דאי הוי בדעתיה הוי הדר ביה, דקיימא לן (קנא). כל שאילו עמד חוזר - חוזר במתנתו, הילכך תיקנו רבנן דמקני שכיב מרע מדבורא לחודא, ולא צריך לא קניין ולא חזקה ולא משיכה. דאי מצריך ליה מר משיכה וחזקה, סבר דילמא לא מיתעביד מאי דקא בעי, ומעייל טירדא בדעתיה, עכ"ל.

ועיין שם **בשאלת שלום** (אות מח) שכתב, דמה שכתב השאלות 'דאי מצריך ליה מר' כו', הוי כמו 'אי נמי', והוא טעם שני, עיין שם היטב. אולם עדיין לא ביאר כוונת השאלות במה שכתב 'דקיימא לן כל שאילו עמד חוזר חוזר במתנתו', דהם לכאורה מיותרים ובלתי מובנים כאן, דו"ק ותשכח.

שלשה דברים שציוה אחיתופל לבניו - ענינים אחד

בגמרא (קמז), שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו, אל תהיו במחלוקת, ואל תמרדו במלכות בית דוד, ויום טוב של עצרת ברור - זרעו חטים.

והיינו, דכל השלשה דברים עניינם אחדות. אל תהיו במחלוקת, דהוא פירוד ושניתות, רק להיות באחדות. ואל תמרדו במלכות, דהמלכות מאחדת וכמו שכתבתי כבר (אוצרות יוסף דרוש ד פיסקא מו; קיג).

ויום טוב של עצרת שניתנה תורה דעניינה אחדות (ראה שם פיסקא ל; נח), ולכן שתי הלחם דעצרת הם של חטים (ראה שמות לד, כב), דחטה מין הראשון דשבעת המינים (דברים ח, ח) עניינה אחדות, דהראשון הוא 'אחד', ומה שאין כן העומר דעניינו לאחד השניות (ראה שם פיסקא מ), לכן הוא שעורים מין השני - שניות, וכמו שכתבתי כבר (שם פיסקא סו; פב-פג). ועל כן יום טוב של עצרת ברור מורה על אחדות, ועל כן זרעו חטים דעניינם גם כן אחדות.

והו 'השם גבולך שלום' (תהלים קמז, יד) - אחדות (ראה נתיבות עולם נתיב השלום פרק ג ד"ה בפרק מי), בא מזה - 'חלב חטים ישיבעך' (שם). ולכן נמשלת התורה לחטים - הכל צריכין למרי חוטיא (ברכות סד), ובסנהדרין (לז), 'בטנן ערמת חטים' (שיר השירים א, ז) נדרש על הסנהדרין שמהם תורה יוצאת, עיין שם. ושעורים הוא שניות, לכן הוא מלשון 'שער' (ראה פרי עץ חיים שער ספירת העומר פרק ז ד"ה והנה ז"ס), דשערות הם מותרות ושניות כמו שכתבתי כבר (שם פיסקא מח).

הסוף מוכיח על כוונה תחלה

בגמרא (קמז), שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים (שכתב מקצתם לראובן, ואחר כך מקצת אחר לשמעון, ואחר כך מקצת אחר ללוי, עד שגמר באופן זה לכתוב כל נכסיו בזה אחר זה), רואין, אם במחלק (אם כתב הנכסים כמחלק, שמשעה ראשונה שהתחיל לכתוב היה בדעתו לחלק כל נכסיו ולא לשייר כלום) כו', עמד, חוזר בכלול (כדין מתנת שכיב מרע בכולה, דאם עמד חוזר), אם **בנמלך** (שלא היה בדעתו לחלק כל נכסיו, אלא אחר שחילק מקצת שתק ולא רצה לחלק עוד, ואחר כך נמלך לחלק כל הנותר) כו', עמד - אינו חוזר אלא באחרון (דהנך קמאי, כיון דלא היה בדעתו או עדיין לחלק כל נכסיו, הווי ליה מתנת שכיב מרע במקצת, דאם עמד אינו חוזר). ודילמא עיוני קא מעיין והדר יהיב (דילמא האי דשתיק וחישב בין מתנה למתנה, לאו נמלך הוא, אלא עיוני קא מעיין ומחשב מה יתן לכל אחד, ומעיקרא שפיר אחתי היה בדעתו לחלק את הכל). סתמיה דשכיב מרע מידק דייק והדר יהיב, עכ"ל הגמרא.

ומבואר בזה, דאף על גב דחלקים הראשונים דחילק היו רק מקצת נכסיו, והיה להיות דינם דין מתנת שכיב מרע במקצת דקני, ואם עמד אינו חוזר, ועם כל זה אמרינן, דאם גמר לחלק כל הנכסים בזה אחר זה, אז איגלאי מילתא למפרע והוכיח סופו על תחלתו, דגם בחלקים הראשונים מיד היה דעתו לגמור לחלק גם השאר, ועל כן אם עמד חוזר גם בראשונים, זולת בשתק בנתיים, דאז השתיקה היא הוכחה להיפוך, דהוא נמלך ולא היה בדעתו מיד לחלק כולם, דאי אפשר לומר דעיוני מעיין כו', כיון דסתם שכיב מרע מידק דייק כו', ועל כן רק אז מחזקינן ליה בנמלך, אבל כל זמן שאין לנו הוכחה הפכיית, אזי אמרינן דהוכיח סופו על תחלתו דגם במתנות הראשונות היתה דעתו להשלים ולחלק כולם.

וכן כתב הרא"ש שם (פ"ט סימן כא), אהא דאמרינן התם בטר הכי, שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ועמד - אינו חוזר, חיישינן שמא יש לו נכסים במדינה אחרת (ולא משכחת מתנת שכיב מרע דעמד - חוזר, רק באומר סתם 'כל נכסי', דאז כל היכא דאינתהו נתונין הן, עיין שם היטב). והקשו שם התוספות (ד"ה חיישינן) והרא"ש, דמעיקרא אמר ודילמא עיוני מעיין והדר יהיב, הרי דמספיקא מוקמינן ליה בחזקת הנותן, לומר דאם עמד חוזר, ואילו בטר הכי אמר - חיישינן שמא יש לו נכסים כו', אלמא דמספיקא מוקמינן ליה בחזקת המקבל מתנה.

ותירץ שם הרא"ש, דלעולם מספיקא מוקמינן ליה בחזקת המקבל, ושאיני הך דדילמא עיוני מעיין, דאיכא רגלים לדבר שאינו נמלך, שהרי חלק כל נכסיו, אלא ששתק בנתיים לעיין כמה יתן לזה וכמה יתן לזה, עכ"ל. כוונתו, דכיון דחזינן לבסוף דגמר לחלק כל נכסיו, על כן הוכיח סופו על תחלתו, והוי ליה רגלים לדבר, דגם בחלקים הראשונים שחילק היתה דעתו להשלים ולחלק כולם, ומאי דשתק בנתיים עיוני הוא דקא מעיין כו' [וכן כתבו גם התוספות שם, אלא דדברי הרא"ש מבוארים יותר].

(א) 'שניות' הוא הגדרה על עניינים שנופל בהם ריבוי והתחלוקת, ועל דברים שהם היפוך מאחדות הבורא - שהוא 'אחד' (ראה עוד ציונים לתורה כלל כל פיסקא נו; שב דנחמתא אתה ה פיסקא ז, ומה שציון עוד בתפארת יוסף פשת שמות עמוד י"ד הפירא מו).

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגד"צ רבי יצחק מעגל מארגנטשטען זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com